

NAPLÓJEGYZETEK

Részlet

H A R K A I V A S S É V A

I.

*Galambok, mackók, hidak . . . – háború
1999. ápr. utolsó–május első hete*

1.

Tegnap éjjel galambbal álmodtam.

Milyennel, kérdezi Á., s látom a tekintetéből, pontosításra vár: Csak egyszerűen egy galambbal, vagy azzal a sérült szárnyú magasröptűvel, amelyet nagyanyjával talált az udvaron, s amelyre naponta vár az erkélyen, hogy visszazálljon, akár egy percre is?

Nem tudom, mondom neki, álmunkban nem látunk egészen pontosan, de ma éjjel majd megpróbálom újraálmodni az álmot.

Nem próbáltam meg. Éjfél előtt volt egy nagy dörrenés, s anyámmal és a gyerekekkel lementünk a pincébe. A fiúk túl lehettek első álmukon, félig nyitott szemmel, értetlenül hunyorogtak. Pedig több mint egy hónappal ezelőtt, amikor elkezdődött a bombázás, megbeszéltük, ha közelebről hallatszik a dörrenés, elővigyázatosságból a pincében fogunk aludni. De, mert eddig nem kellett, elfeledték, s én sem akartam, hogy erről gondolkodjanak.

Mi a közel és mi a távol? Hol kezdődik a veszély, és mi a tétje? Az ablakok? A háztető? A ház? Mi mindannyian?

Megvéd bennünket a pince? – kérdezem I.-től. S ha ránk dől a ház? Ha dől, valamelyik oldalra dől, s a másik oldalon mindig ki lehet jutni

– ha másként nem, hát valamelyik pinceablakon –, mondja egy építész higgadtságával.

Megint velem van baj, mint mindig. Félek, pedig milyen egyszerű az egész. Ha nyugati irányba dől, mondjuk, a keleti oldalhoz odatesszük a létrát, s hason csúszva, egyesével kimászunk a pinceablakon. Egyszerű és hátborzongató.

Holnap meg kell tennem, ami ellen eddig teljes lélekkel védekeztem, bár sokan mások már rég megtették: be kell csomagolnom a legszükségesebb dolgokat. Mi a legszükségesebb, tünődöm, amíg a párnákat, paplanokat lopkodom a tetőtérből. Néhány alsónemű, pizsama, egy-két ruhadarab, igazolványok, pénz, elemlámpa, zsebrádió, gyertya, tartósított élelmiszer, víz, gyógyszer . . . A múltkor Zs. elém tette előkészített utazótáskáját, s a rosszullet kerülgetett. Egy hónappal ezelőtt, amikor a képernyőn a késő esti órákban először láttam pót kocsi zsúfolt, síró gyerekeket, üveges tekintetű nőket és idős embereket, s a hírekből vészjeleket olvastam ki, pánikba estem. Elhatározván, hogy másnap reggel útnak indulunk, csomagolni kezdtem. Alsóneműk, pizsamák, egy-egy váltás felsőruha . . . s a könyveimmel mi lesz? Örülne-e B. P., ha tudná, hogy épp az ő új teknőcs verseskönyvét tettem a táskámba? Meg az enyémet, persze; egy kis önhittség még ilyen pillanatokban is marad bennünk. De nem indultunk útnak, mert I. és L. azt mondta a telefonba, a környékünkön nem lesz semmi, maradhatunk. Messziről minden biztosabb – és hihetlenebb – annak, aki éjszakánként nem hallja a fejünk felett vonuló repülőgépek gyomrot marcangoló zúgását, gondolom.

A pince hideg, huzatos, a bőröm alatt is érzem a port, még másnap, zuhanyozás után is. Nem egy városban már hetek óta oda vonulnak a lakók, vannak, akik egészen kis gyerekekkel. A fiúk méltatlankodnak, hogy fáznak, kemény az ágy, de miután állig betakaróznak s bevacokolják magukat, beáll a csend. Az idősebb ágya felől nemsokára egyenletes lélegzést hallok, elaludt, a kisebb fejt jobbra-balra ingatva ringatja álomba magát. Kiszuperált kihúzható ágyon, elnyűtt ülőgarnitúra darabjain alszunk. H. néha horkant, Á. a fogát csikorgatja, az anyám olykor felnyög, én pedig állítólag a kását fújom, mondják másnap, amikor az éjszaka történekről beszélgetünk. Pedig úgy éreztem, mintha csak rövid percekre aludtam volna el, a szívem zakatolása csak órák múltán csende-

sedett el. Távoli puffanásokra is ösztönösen felriadok, s még mielőtt gondolkodni kezdenék, tapasztalom ezt az iszonyú gyors szívverést. Ha napközben teherautó zúg, összerezzenek, nem repülő hangja-e.

Reggel kóválygunk a kialvatlanságtól – mintha lakodalom után volnánk, mondja az anyám. Csak épp nem alhatunk sokáig, mert ünnep van, május elseje, kötőzésre kell vinnem a nagyobb fiamat, s az egészségházban csak reggel kilencig van ügyelet. A nővér kedves, türelmes, mindenki meglepően az, tegnap az egyik orvosnőnek még a humorérzéke is működött, orvostársa meg csak úgy beült hozzánk a kötözőbe, hogy megnézte a fiamat, s megkérdezte, a kisebb jól van-e. Gyógyszerrel átítatott gézt, angoltapaszt viszunk magunkkal, mert az egészségházban elfogyott, jódjuk, hidrogénjük, kötszerük még van. A napokban csak ezt csinálták, mondják fanyar mosollyal – sebeket kötöztek. A tanítás több mint egy hónapja szünetel, a gyerekek kerékpároznak, fára másznak, gyakoriak a sérülések. Múltkori utazásom legfájóbb élménye: egy hónap után az enyémekekhez hasonló korú gyerekeket látok a pályán egyforma mezben, tornaóra van. Fülkénkből öt nő nézi szótlanul és keserűen az elsuhanó, valószerűtlennek tűnő képet.

Az ilyen üresjárat elfedésére és kitöltésére volt jó a talált galamb. Lehetett etetni, napjában többször megszemlélni zöldben-lilában játszó tollazatát, s nézni, mit csinál a rendbe hozott régi kalitkában. Alszik-e vagy ébren van, gyógyul-e a szárnya, mi a kedvenc eledele, hogyan reagál az elröpülő madarak szavára. Rögtönzött természetismereti órák, amelyekből tanulni lehet. Egy új családtag, akit örömmel befogadtunk. Tandori-helyzet.

2.

Tandori egyébként is, úgymond, a levegőben van. A galambhoz ugyanis egy játékmackó is társult, amelyet alvás közben szorosán át lehet ölelni.

Amikor néhány napra elutaztunk otthonról, kisebb fiam vendéglátó-inknál rátalált a Coccolino-hirdetés mackómására. Az üzletekben hiába kerestünk, nem találtunk ilyen kedves macit. Bár sajnáltam, mégsem bántam túlságosan: minden garasunkra vigyázni kell. Vigasztalásul megígértem a gyerekeknek, otthon mosógépbe tesszük a régi mackót, mint É. néni tette a Coccolino-macival. Nagy élmény volt, hogyan forgatja a gép

dobja – hol az orra látszott, hol piros talpa, hol gombszemei. Rögtönzött fizikaóra, a centrifuga kémleletből elmarad. A hófehérre mosott játék-mackót fülénél fogva akasztjuk a szárítókötélre. A gyereket zavarja a morbidnak tűnő látvány, de a tökéletes szárítás érdekében egyetért velem. Már másnap este vele alhat, nagy az öröm.

3.

Tandori-helyzet az is, hogy az országból kijutni nem tudó munkatársaim közül az egyik, B. J. arra kér, hozzak neki a legújabb Tandori-könyvből, s szerezzem meg a *Liget* legújabb számát, amely Tandori *Költészet-regényét* kezdte közölni. Aznap veszem meg a Tandorikat, amikor B. J.-nek az Év Könyve-díjat kellene átvennie. Másoknak *Holmit*, magamnak Marnót, Karafiáthot, Domonkos-kötetet, folyóiratokat hozok.

„Újvidék az olyan város, minden ablaka lekváros” – írta egyik gyermekversében Domi, mielőtt végleg Svédországba vette volna az irányt. A költői megállapítás helyébe, mint mindig, a praktikus, költőietlen valóság lép – de most döbbenetesen. Újvidék lakóházain az ablaküvegek vastag barna ragasztószalaggal vannak beikszelve. A külvárosi Klisa bombázás sújtotta részét elkerüli a busz, amelyen utazom, törött ablakokat, légnyomás következtében szétszállt tetőcserepeket, foghíjas háztetőket nem látok. Csak óriási átalakított, NATO-ellenes reklámtáblákat és feliratokat, kávéért, cigarettáért sorban álló embereket. Az egyik fotószaküzlet előtt üveg alatt a lerombolt régi híd kinagyított képe. Képeslapok a lerombolt hídról, a néhány oldalasra vékonyodott *Magyar Szóban* több száz, kompon utazó ember szívszorító képe.

A három lerombolt újvidéki Duna-híd közül egyiket sem láttam, nem akartam élőben látni. Pedig a régi, amelyre egykori albérleti lakásom ablaka nyílt (vajon ép maradt-e a robbanás következtében?), s amelyen ilyenkor, tavasszal gyalog jártunk át Péterváradra, egészen közel van az egyetemhez. Egyetemista korunkban a másíkról, a Zeželj-féle hídról az a mítosz élt, hogy meredek félkörívére egy bajsai fiú kerékpárral felkarakázott. Hittük is, meg nem is; most már a híddal együtt a mítosz is a vízbe hullt. Fiaim az Újvidéket Kamenicával összekötő, legújabb hidat kedvelték, a túloldalon fűrt alagút nappal is égő, meleg, narancssárga fényű lámpái miatt. Ezen át jártunk majáliskor a Fruška gora-i Testerára,

a kis patakhöz, míg a boszniai háború után – miként a topolyai művésztelepre, az andrevljei szállodába, s ki tudná felsorolni, még hová – oda nem telepítették a menekülteket. Különbőféle háborúk különbőféle menekülteji ország- és világszerte.

Aki valamelyest is kötődött Újvidékhez, mindig fájó hiánnyal fog gondolni a három hídra. A városbeliek, mint egy halotthoz, virágot visznek a megmaradt hídlábakhoz. A régít ódon egyszerűsége, a Žeželj-félet monstruózus tömege, a legújabbat korszerűsége miatt szerettük. Mindháromnak arca, lelke, sajátos aurája volt.

A régi híd robbantásakor megrepedeztek a Bölcsészkar földszinti központi könyvtárának nagy üvegfelületei. A Magyar Tanszék könyvtára a harmadik emeleten, a raktár a padlástérben van, ott még épek az ablakok, remélhetőleg épek is maradnak.

Amikor Szabadka külvárosát találata érte, Magyarország rémült hangon üzent (Veled vagyunk, Vajdaság!), s együttérzését fejezte ki a vajdasági magyarok iránt. Fájó felismerés, hogy a jóval előbb vízbe hullott hidak és az addig s azóta is szinte szüntelenül bombázott Zomborban és Újvidéken élő magyarok (és más nemzetiségiek) s a vajdasági magyarság ottani intézményei kapcsán ez eszébe sem jutott.

4.

Egy óra után mindenki tűnjön az egyetem épületéből, mondják munkatársaim. Egy telefonhívás miatt mégis tovább maradunk, s ízelítőt kapunk az elhárító rakéták éles pufogásából. Ez itt mindennapos jelenség, s mi, nyugodtabb vidékről jövők, rémültebbek vagyunk, mint az edzettebb városbeliek. Lehet-e edződni a félelemben? Amikor otthon az éjfélel dűbörgés után a pincébe menekültünk, lelkiismeret-furdalással gondoltam az újvidékiekre: ők több mint egy hónapja minden éjszaka ezt élék át, csak jóval nagyobb robajt, s több felvonásban. Azok sem tudnak aludni, akik nem félnek – ha vannak ilyenek –, mert a becsapódások zajára folyton felriadnak. Az olajfinomító – ki tudja, hanyadszori – s a tévéépület robbantásába az egész város beleremegett, mondják.

Amikor néhány évvel ezelőtt ellopták a gépkocsinkat, arra gondoltam, ennél már csak az a félelmetesebb s a nagyobb tragédia, ha a házunk vagy mi magunk kerülünk (élet)veszélybe. A Balkánon minden bejön.

5.

Áramszünet van és vízhiány. Se tévé, se rádió, előkerülnek a walkmanek. (Este tíztől Szabad Európa, tizenegyedtől Amerika Hangja, napközben, mértékkel – hogy az elem ne merüljön ki gyorsan – Balašević.) Üresen szortyognak a csapatok, két napja csak helyben van telefonkapcsolat, az internet sem működik. Egy nagy, elhagyatott ürességben és sötétségben vagyunk. Eszembe jut, hogy Szarajevóban télvíz idején dült a háború, s az ottaniak napokig (hetekig? hónapokig?) áram, víz és fűtés nélkül voltak. Abban az időben nálunk is sorozatos áramszünetek voltak, akkor tanultam meg két gyertya mellett olvasni.

Délelőtt megtudom, hogy fél egytől fél kettőig lesz áram. Mint egy gondos háziasszony (pedig nem vagyok az), mindent előkészítek az ebédhez, hogy az alatt az egy óra alatt csak sütni, főzni kelljen. A fiúk teljes erővel vetik magukat a számítógépre. Megfő a leves, kisül a pizza, kattannak az elektromos készülékek, újra elveszik az áramot. A mélyhűtőben olvad a jég, az a kevés bekészített hústartalék is veszélyben van.

Délután kerékpározunk, ez az egyetlen kikapcsolódásunk. Az arcunkba csapódó tavaszi levegő, a virágillat, a teljes napsütés feledtetni az éjszakákat és a nappali üresjáratokat. A cukrászdákban az egész napi áramszünet miatt nincs fagyfalt (az üzletekben a gyárit kedvezményes áron árulják), egyben csodával határos módon mégis találunk. Hogyan csinálták? Tartom a hűtőláda tetejét, amíg a cukrászlány a tölcsérünkbe kanalazza.

Most még nappal van, világos, süt a nap, de estére elő kell venni a gyertyát, az elemes lámpát és rádiót. A fiúk a betervezett filmek elmaradása miatt szomorkodnak, a kicsi unatkozik, megsajnálom, gyertya mellett mesét olvasok neki. A félhomályban sejtelmesen suhannak a megéledt mesealakok, az ablakon kívül óriások vicsorítanak.

6.

Nap nap után egészen köznapi, földközeli dolgok és gondok kötik le figyelmünket. Étolajat, kristálycukrot, lisztet, mosóport szerezni, sorban állni pénzért, kávéért, cigarettáért, benzinjegyért és benzinért, ha lesz . . . Holnap gyufát kell venni a piacon . . . Versenyfutás az idővel: mennyit tudok begépelni a számítógépbe egy óra alatt?

Pedig olvasni kellene – Márait, Jerofcjevet és másokat. *Törökfürdőt*, *Nappali házat* . . . Nem megy az olvasás, csak a szememmel olvasok, nem jut el a tudatomig, napokig tart, amíg nagy kínnal átrágom magam egy-egy tanulmány szövegén, s mire a végére érek, fogalmam sincs, mit olvastam. Döbbenetesen hat egy-egy Nemes Nagy Ágnes- vagy Pilinszky-vers, Radnótira, Déry ostromnovelláira gondolni sem merek. Új hermeneutikai helyzet: most mindent másként olvasunk, mindenbe mostani önmagunkat olvassuk bele. Különben is, persze, de most minden élesbe megy. S a filmek is: a háborús vagy durva jelenetek felzaklatnak, a líraiak valószerűtlenül illuzórikusak.

Leginkább még fordítani tudok. A fordításhoz mindig járul egy bizonyos mechanikus attitűd: szótárforgatás, nem nekem kell kitalálnom, csak meg kell szólaltatnom a mondatot. Örülök, hogy erre is képes vagyok.

És (verset) írni volna jó, készül a *Híd* háborús száma, remélhetőleg nem vetik újra a szemünkre, hogy háború ideje alatt is verset írunk, irodalomra gondolunk. Írni is nehéz. Leredukálódnak a szavak, a mondatok, mintha csak a nyelv alapszókincsét birtokolnám, egészen egyszerű szavak jutnak az eszembe, elkerülnek az árnyalatok. Valamiféle szólam-és mondatlejtést vélek hallani, csak kereteket, amelyeket nem tudok kitölteni. Kéreg alatt rejtőznek a szavak. Ez a napló is ilyen – szükség-szerűen lakonikus, kihagyásos és néhol rejtjeles, s a több napos áramszünet közepette csak az első bejegyzéstől számított egy hét után tudom gépbe írni.

7.

Ez a hatodik hét. Idegileg feszültek, a fáradtságtól egyre ingerlékenyebbek és zaklatottabbak vagyunk. Lassan szellemi rokkantak leszünk. A napok folynak; napközben szellőző tavasz, napsütés (tegnapelőtt szalonnát sütöttünk a kertben), mintha egy feledni való, rossz álom után volnánk, azután éjszaka újra ránk borul a sötétség és a félelem.

Kilenc óra körül légiriadó, felbúgnak a szirénák, a kutyák az állat szigeri riadalmának hangján ugatnak. Miközben a zsalugátereket csukom be, kitekintek: tiszta az égbolt, csillagos éjszaka van. Tudathasadásos pillanatok. Tehetetlenül araszolunk és őrlődünk a kegyetlen néprirtás s az egyre elkeseredettebb bombázások borzalmi között. Sekély vigasz, hogy egyiket sem akartuk.

A csendet mostanában repülő hangja helyett a mind erősebbé váló becsapódások robaja hasítja fel. Megremegnek az ablakok. Reszket a balkán éjszaka.

II.

*Kert, barátok, híradók . . . – háború
1999. május második hete*

1.

Nem tudom, hány napja tart, már nem is számoljuk a napokat. Lassan nemcsak a napok (hetek, hónapok?) száma, hanem az újonnan, az előző éjszaka lerombolt épületekről szóló híradások is könnyen töltenek el bennünket. A tehetetlenség közönye. S a borzalommal szemben – bármily hihetetlen is –, mintegy szívós révolte-ként, mindinkább élesedik a szép iránti érzékünk és igényünk. Á. kilencéves gyerekarcát nézem az ablakon át beszűrődő fényben: szempilláját, a száj szabályos, kirajzolt vonalát, azt a pici, szépítő szabálytalanságot az orrán . . . A tavaszban tomboló kertet: szinte harsogva nő a fű, roskadozik a cseresznyefa koronája, még soha nem volt rajta ennyi virág. Életosztón és életveszély dichotómiája? A friss saláta nagyon zöld, a retek nagyon piros. Az utcán belenézek egy mozgósított katona arcába, s megcsodálom, *milyen szép* – alig lehet harmincéves.

A szombati irodalmi műsorban egy szerb író a boszniai háborúban porrá égett szarajevói egyetemi könyvtárról beszél, s ő is arról, hogy a háború legközepén csodálatosmód mennyire fogékonyak voltak a szépség és harmónia iránt. A háborút sokkal borzalmasabbnak érzik azok, akik távolból szemlélik, mondja, mint akik benne vannak, mert ha az utóbbiakban tudatosodna az őket körülvevő rettenet, beleőrülnének.

Maga e bennelét is milyen viszonylagos . . . Az első tíz napban alig aludtam, rettegettem a repülő zúgásától, holott a környékünkön nem történt semmi. A tegnapelőtti éjszaka nyugalma viszont szinte gyógyírként hatott; mintha valami szépet is álmodtam volna – pl. azt, hogy I. hazajön . . . Ugyanakkor másnap azt hallom a tévéből, hogy a legátutóbb és legkeményebb támadás éjszakája volt, sok halálos áldozattal.

2.

Miközben benzinjegyekért állok sorba, a hivatal falán nagy, kétnyelvű plakátra figyelek fel. Unalmamban olvasni kezdem békéről, egyenlőségről, emberi méltóságról szóló mondatait. Láttá ezt a szöveget? – kérdezem a mellettem állótól. Nem is rossz, mondja, de miután felvetem, hogy nem mindegy, ki írta, mindketten elhallgatunk.

A bőség zavara: Mivel vidékre nemcsak a korlátozott benzinmennyiség miatt, hanem biztonsági okokból is alig utazom gépkocsival, helyben nem tudom elfurikázni a tartályba férő benzinmennyiséget. Háromnegyed órai sorban állás után (szabályos déjű vu: mintha már egyszer, évekkkel ezelőtt végigcsináltuk volna ezt . . .) kiderül: csak tizenhárom liter üzemanyag fér a tartályba. Egy öt literre szóló jegyet visszkapok, a fennmaradt két liter kárba vész. Intek a mögöttem álló gépkocsi-tulajdonosnak, vegye át, de a benzinkutas legény, aki a múltkori sorban állás credójaként saját – állítólagos – ellenállhatatlan szépségéről és vonzerejéről győzögetett sikertelenül, leint bennünket, hogy más nem veheti át a fennmaradt benzinmennyiséget. Rend van, ugyebár, itt vigyáznak a szabályok betartására. Vajon mindenhol így van? – tépelődöm, miközben azon tűnődöm, végül ugyan kinél köt majd ki az a két liter otthagyt üzemanyagom.

3.

Nap mint nap újabb és újabb paradoxonok. Mindenki feltűnően kedves, előzékeny, figyelmes. Élőben tapasztalom, amit a háborúról mondanak: hogy közelebb hozza egymáshoz az embereket. Jólesik másokkal – ismerősökkel, barátokkal, még idegenekkel is – találkozni, beszélgetni, szükségünk van egymás közelségére. A piacon R.-rel találkozom, s azt meséli, el akart hozzám jönni, mert padlón volt a rossz hírektől. Felváltva esünk pánikba, s ilyenkor mindig jó valakihez elmenni, aki akkor épp a helyzet magaslatán tudja magát tartani, s józanságával – mint az öngyilkosjelölteket – ki tud húzni a hullámvölgyből. Este L. hív telefonon, szokatlanul mély és színtelen a hangja, kiborult, sokáig beszélgetünk. Ismerős helyzet, időnként én is ezt teszem.

S ugyanakkor a helyzet fonákja: A háború legelején fényképészhez viszem a gyerekeket, útlevelet csináltatunk. A fényképészkisasszony, miután kieszelte, hogy máshol is megérdeklődtük a mostani körülmé-

nyeinkhez képest méregdrága gyorsfénykép árát, faggatni kezd, hogy a másik fotósnál ugyanez mennyibe kerül. Kínosan, szándékos kerülőkkel válaszolgotok, de heveny kíváncsisága közepette nem veszi észre, hogy nem óhajtok erről beszélgetni vele. Végül, mivel nem tágít, s felettébb erőszakosnak vélem, kereken ki kell mondanom: kínos nekem erről beszélnem, miért avatkozik az ügyfelek magánügyeibe? A hölgy arca színt vált, s azt mondja nekem, erre a háborúra is a hozzám hasonlók miatt került sor. Otthon sokáig méregetem magam a tükörben.

4.

Nem múlik el nap, hogy ne gondolnék S. J. építészre. Aznap, amikor az újvidékiek a régi híd megsemmisítésére ébredtek, folyóiratot küldött, benne egy levéllel, amelyben azt írta, hogy tegnap Újvidék nehéz napot élt át, de megyünk tovább . . .

Mindkét elutazásom előtti éjszakán egy-egy újvidéki híd omlott a Dunába. Előbb a legújabb, majd a félköríves vasúti híd lett a robbanás áldozatává. Útnak merjek-e harmadszor is indulni?

5.

Az utazások . . . A vonat mindössze két szerelvényből áll, az utasok kizárólag nők és gyerekek. Négy nővel utazom egy fülkében. Az egyik útlevelét sokáig és tüzetesen vizsgálják a határon, s miután a beosztott elhagyja a fülkénket, a hölgy zavartan jegyzi meg: macedón férfihoz ment feleségül. Minden másság gyanús.

A célállomáson egy csoport férfi várakozik, tekintetét a lassan begördülő jármű ablakaira szegezve. Visszafelé menet ugyanez játszódik le, csak fordított dramaturgiával. Balkáni anziksz, országok kívül is.

6.

A főváros azon részéhez, ahová utazom, közel van a ferihegyi röptér, a fejem felett zúgnak el a gépek. Minden alkalommal összerezzenek, s csodálkozom, hogy közben milyen rendíthetetlen nyugalommal homokoznak a játszótéren a gyerekek.

Este I.-vel moziba megyünk, a *Shakespeare szerelmei* helyett olyan olasz vígjátékra (?) kapunk jegyet, amely gyűjtőtáborban végződik. A

moziból kijövet sírva fakadok; hogyan fogok hazautazni, ha már délután is lesz riadó? I. tehetetlen szótlansággal méreget, nincs mit válaszolnia.

7.

Adalék a közép-kelet-európai groteszk természetrajzához: Ugyanebben az időben az anyám, akit egyedül hagyunk otthon a házban, éjszaka, a szokásos légiriadó idején robbanás zajára ébred. Az éj csendjében érzékelhető, hogy a dörrenés valahol a közvetlen közelben történt. Átkutatja a házat, sehol semmi nyom, a sötét udvarba nem mer kimenni, az ijedségtől hajnalig nem jön álom a szemére. Másnap reggel a konyhaszekrényünk előtti szőgyeg nedves foltja vezeti nyomra. A szekrényben egy szénsavas üdítővel teli literes üveg robbant szét, ez okozta a rémületet keltő éjszakai zajt.

8.

Napok, hetek óta nem merem telefonon felhívni Belgrádba települt rokonaimat. Egyik unokatestvérem két apró gyerekével a szüntelenül bombázott Batajnicán lakik (úgy hallottam, a pincében éjszakáznak), húga Belgrádtól valamivel délre, a szintén gyakran támadott Šabac közelében él, férjét behívták katonának. Unokaöccseiket is az elsők között mozgósították. Mit mondhatnék nekik?

9.

A híradók hadijelentései nap mint nap magánföldrajzom színhelyeiről számolnak be: Belgrád, Újvidék, Zombor, Szabadka . . . Egyik éjszaka Bar volt a célpont, ahol nyaraltunk, majd Gnjlane, ahol a békebeli ifjúsági költészeti fesztivál egyik költő résztvevője él . . . „*Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj . . .*”

A Radnóti-vers újabb – számomra eddig ismeretlen – olvasata: *A Nem tudhatom . . .* stratégiai szempontból is olvasható.

10.

Márait olvasok, s nem tudok szabadulni az újabb, kísérteties déjá vutól: lebombázott hidak; amin az egyik hős áthalad, másnap már romokban hever; romok alól kinyúló emberi kéz . . . Előző este éppen ezt a képet láttam a tévé képernyőjén. S ki értené nálunk mélyégeseb-

ben az író végkövetkeztetését, amikor Budapest ostroma kapcsán a műveltség megszűnéséről beszél?

11.

Továbbra is paradoxonokkal, ambivalenciákkal teli napok: tökéletesen elkészített reggelik, ebédek, vacsorák; ez a legtöbb, amit tehetek, s míg tehetem, nagy buzgalommal gyakorlom is. Friss bundáskenyér, hónapos retek, mézes tej, rubinpiros tea, gőzölgő leves, Krúdy és Kosztolányi is megirigyelné . . . Vacsora után puha párna és mese: Balázs Béla, La Fontaine és a többiek, igényesen összeválogatott társaság. Te vagy a legjobb anyuka, mondja Á., és átölel. Mozdulatlanul és szótlanul tűröm a kis kezek szorítását.

A gyerekekkel egészen összemelegedtünk, soha ennyire nem éreztem közelségüket.

12.

(Szándékos kihagyás: az öncenzúra helye.)

13.

Arról vitázunk, lehet-e, kell-e, szabad-e írni most, amikor sok mindent (a lényegét?) nem lehet elmondani. Mindkét tábornak vannak, lehetnek érvei. Egyáltalán: kinek jó, ha elnémulunk? Nem mást, legfeljebb más-ként írunk.

Navigare necesse est.